

ความตายของ จรัล มโนเพ็ชร: ความทรงจำและกิจกรรม รำลึกในสังคมล้านนา¹

The Death of Jaran Manophet: Memory and
Commemorative Activities in Lanna Society

เปรมวดี กิรวาที²
Premwadee Kiravatee

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอ ปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร ผู้เป็นทั้งนักดนตรี นักแสดง และศิลปินท้องถิ่นคนสำคัญของสังคมล้านนา ผ่านกิจกรรมรำลึกต่างๆ ที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำให้เรื่องราวของจรัล มโนเพ็ชร ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง กระบวนการจารีกจจำดังกล่าวปฏิบัติการผ่านการผลิตซ้ำและสร้าง “เรื่องเล่า” ต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัล โดยกลุ่มบุคคลและองค์กรต่างๆ บทความจะชี้ให้เห็นว่า ท้ายที่สุดแล้วกิจกรรมรำลึกเหล่านั้นได้กลายมาเป็นกลไกสำคัญที่ทั้งสร้างและจารีกจจำ

เรื่องราวของจรัล มโนเพ็ชร ให้อยู่ในความทรงจำของผู้คน ตลอดจนเปิดพื้นที่ทางสังคมใหม่ๆ ให้กับขบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นล้านนายุคปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ท้าทายที่วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกทำให้กลายเป็นสินค้าและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วซับซ้อนในชีวิตประจำวัน

คำสำคัญ : จรัล มโนเพ็ชร ล้านนา กิจกรรมรำลึก ความทรงจำทางสังคม พื้นที่ทางสังคม

Abstract

This article illustrates a social phenomenon emerging after the death of Jaran Manophet, whose identity is perceived as a musician, an actor, and a prominent local artisan in Lanna society, investigated through commemorative activities that play a vital part in disseminating a story of Jaran Manophet being told and retold. This remembering process is conducted through reproduction and construction of the narratives of Jaran's work and life, by various groups of people and organizations. The article will show that these commemorative activities have finally become a mechanism which simultaneously constructs and commemorates a story of Jaran Manophet in the public, and constitutes a social space for cultural movements in local Lanna society which, in the present, have to encounter the challenging situation of a commoditization of Lanna cultures and rapid changes in daily lives.

Keywords: Jaran Manophet, Lanna, commemorative activity, social memory, social space

1. บทนำ

จรัล มโนเพ็ชร (พ.ศ. 2494-2544) ศิลปินจากล้านนา ผู้สร้างสรรค์งานดนตรีในแนวที่ปัจจุบันเรียกกันว่า “โฟล์คของคำเมือง” ออกอัลบั้มผลงานเพลงชุดแรกในปี พ.ศ. 2520 ในชื่อ “โฟล์คของคำเมือง ชุดอมตะ” และได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้ฟังทั้งในเมืองเชียงใหม่ สังคมล้านนา รวมถึงผู้คนต่างถิ่นต่างแดนในเมืองไทย เช่น กรุงเทพมหานคร นับจากนั้นมาบทเพลงของจรัล เช่น อู้อยคำ สาวมอเตอรืไซค์ พี่สาวครับน้อยไฉยา และของกินคนเมือง ก็ได้กลายมาเป็นที่รู้จักของคนเกือบทั้งประเทศ ว่ากันว่า งานเพลงของจรัลแฝงไปด้วยลักษณะท้องถิ่นที่ชัดเจน ทั้งท่วงทำนองและเนื้อหาของบทเพลงที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมล้านนา ตั้งแต่อัลบั้มแรกที่ทำให้จรัลมีชื่อเสียง กระทั่งเมื่อเวลาผ่านไปแม้บทเพลงของจรัลจะมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงและมีลักษณะที่เป็น “สากล” มากขึ้น (เช่น เพลงบรรเลง งานเพลงประกอบภาพยนตร์ในเรื่องบุญชูและบุญชู 2 น้องใหม่ และจรัลแจ๊ส) ทว่าผลงานที่เป็นที่นิยมและได้รับการจดจำถึงตัวเขามากที่สุดกลับเป็น “โฟล์คของคำเมือง” และจรัลก็ไม่เคยละทิ้งบทเพลงเหล่านั้นที่สะท้อนเรื่องราวของล้านนา เห็นได้จากบทเพลงในชุดอื่นๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นช่วงหลังและโด่งดังเป็นที่นิยมฟังกันอย่างกว้างขวาง เช่น มะเมียะ มิตะ ลูกข้าวหนึ่ง ล่องแม่ปิง สาวเชียงใหม่ และบ้านบนดอย

3 กันยายน 2544 จรัล มโนเพ็ชรเสียชีวิตลงอย่างปัจจุบันทันด่วนด้วยโรคหัวใจล้มเหลว ในบ้านที่จังหวัดลำพูน แม้ปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) เวลาจะผ่านไปกว่า 9 ปีแล้ว แต่ทว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากลับพบว่าเรื่องราวและบทเพลงของจรัลยังคงปรากฏให้เห็น ให้ได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ เสมือนว่าจรัลยังคงอยู่และไม่ได้ “ตาย” จากไปในความทรงจำของผู้คน (อย่างน้อยก็จำนวนไม่น้อยในแวดวงสังคมล้านนา) ตลอดจนกลุ่มสื่อมวลชนต่างๆ ที่มาร่วมกันรำลึกและให้ความสำคัญต่อบทเพลงเล่าขานชีวิตและงานของจรัล มโนเพ็ชร ดังปรากฏสะท้อนผ่าน ชาว

บทความ และกิจกรรมรำลึกต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเสียชีวิตของ จรัล มโนเพ็ชร ไม่ว่าจะเป็น การจัดงานศพหรือพิธีศพอย่างยิ่งใหญ่ ตามแบบล้านนาโบราณที่หาดูได้ยาก, การสร้างรูปปั้น (หรืออนุสาวรีย์ หุ่นโลหะครึ่งตัว) จรัล มโนเพ็ชรเพื่อเป็นอนุสรณ์, การนำเสนอเรื่องราวของจรัลและบทเพลงของจรัลผ่านสื่อแขนงต่างๆ เช่น วิทยุ และรายการโทรทัศน์ การตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเรื่องราวของจรัล รวมไปถึงการสร้างและเปิดพื้นที่ใหม่ เช่น การเกิดขึ้นของเว็บไซต์ที่นำเสนอเรื่องราวของจรัลโดยกลุ่มเพื่อนและแฟนเพลง มากกว่านั้น ในวันที่ 3 กันยายน ของทุกๆ ปี ซึ่งเป็นวันครบรอบการจากไปของจรัล มโนเพ็ชร ยังได้ถูกกำหนดให้มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและงานรำลึกขึ้นเพื่อจดจำและเล่าขานถึงเรื่องราวของศิลปินล้านนาผู้จากไปคนนี้ กระทั่งกิจกรรมเหล่านั้นได้กลายมาเป็นกระบวนการทางสังคมที่ทั้งสร้างและจารึกจดจำจรัล มโนเพ็ชร ในฐานะบุคคลสำคัญของล้านนา และภาพของจรัล มโนเพ็ชร ในฐานะนักดนตรีและศิลปินผู้สร้างคุณูปการต่างๆ ให้กับบ้านเกิดเมืองนอนของเขา กระทั่งกล่าวได้ว่าชีวิตและงานของจรัล มโนเพ็ชรได้กลายมาเป็นภาพตัวแทนบางส่วนของอัตลักษณ์ทางสังคมของผู้คนในล้านนาที่เรียกกันว่า “คนเมือง” トラバจนปัจจุบัน

Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes (2002) เสนอแนวทางการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายใต้วิกฤตของสภาวะสมัยใหม่ (crisis of modernity) ผ่านมโนทัศน์ “ความทรงจำทางสังคม” (social memory) ว่า การเปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่ในกรณีของประเทศไทยและประเทศลาวนั้น เกี่ยวข้องไปกับเรื่องของวิกฤตอัตลักษณ์และความทรงจำของผู้คน ซึ่งมีกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอยู่ 4 กระบวนการ สำคัญคือ 1) การแบ่งแยกเรื่องทางศาสนาออกจากเรื่องทางโลก 2) กระบวนการผนวกท้องถิ่นให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก 3) กระบวนการผสมกลมกลืนผู้คนเข้าไว้ภายใต้รัฐชาติสมัยใหม่ และ 4) กระบวนการทางอำนาจของสื่อสมัยใหม่ที่ได้เข้าไปสลายเส้นแบ่งพรมแดนต่างๆ ให้พร่ามัว

Tanabe and Keyes (2002) เสนอต่อว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ข้างต้น มีผลทำให้อดีตกับปัจจุบันไม่มีความต่อเนื่องกัน กล่าวคือเป็นสภาวะการณ์แห่งความไม่แน่นอน กระทั่งยังผลให้ผู้คนไม่สามารถเชื่อมโยงอดีตเข้ากับตำแหน่งแห่งที่ของตนในปัจจุบันและไม่สามารถจินตนาการถึงอนาคตได้ ด้วยเหตุนี้ความทรงจำจึงต้องถูกประกอบสร้างขึ้นมา เพื่อให้ผู้คนในสังคมสามารถเชื่อมโยงอดีตกับตำแหน่งแห่งที่ในปัจจุบันและสามารถจินตนาการถึงอนาคตได้ ทั้งนี้ก็เพื่อจัดการกับวิกฤตอัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว้างขวาง (ให้ผู้คนมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ในระดับชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับความทรงจำทางสังคมนั้นมีหลากหลายรูปแบบ เช่น พิธีกรรมแห่งชาติ การสร้างอนุสาวรีย์ รูปปั้น/รูปเหมือน ประวัติศาสตร์เรื่องเล่า รวมทั้งวาทกรรมด้านในรูปแบบต่างๆ ทั้งนี้ Tanabe and Keyes ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับการพิจารณาปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านแนวคิดความทรงจำทางสังคมออกเป็น 3 แง่มุมด้วยกันคือ

(1) ความทรงจำทางสังคมในฐานะที่เป็นกระบวนการประกอบสร้างทางสังคม หรือเป็นความทรงจำร่วม (Collective Memory) ของผู้คน ซึ่งได้อธิบายว่า ความทรงจำทางสังคมนั้นถูกประกอบสร้างขึ้นมาโดยกระบวนการเชิงสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว ศาสนา ฯลฯ โดยผ่านภาษา ถ้อยคำ ภาพลักษณ์ และพิธีกรรม ความทรงจำทางสังคมจึงเป็นเสมือนความรู้ตามสามัญสำนึก ซึ่งมีการจารึก จดจำ หรือเก็บรักษาไว้ โดยที่สมาชิกในกลุ่มสามารถที่จะรำลึก (Recall) หรือจดจำมันได้อย่างเป็นปกติและโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ Frederick Bartlett ได้อธิบายขยายความเพิ่มเติมว่า ความทรงจำทางสังคมนั้นเกิดขึ้นจากการประกอบสร้างขึ้นมาในทางวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์สัมผัส (Sensory) ผ่านระบบภาษาและสัญลักษณ์ ดังนั้นกระบวนการจดจำต่างๆ จึงเป็นความทรงจำทางสังคมในตัวของมันเอง กล่าวคือ ความทรงจำทางสังคมเป็นกระบวนการปะทะประสานและแสดงออกมา (Articulation) ของ

ประสบการณ์ร่วมของสังคมที่สมาชิกสามารถที่จะรำลึกถึงอดีตของตัวเองได้ เพื่อที่จะจัดวางที่ทางให้กับตัวเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต

(2) ความทรงจำทางสังคมในฐานะที่เป็นสิ่งที่แฝงฝังจารึกอยู่ในร่างกาย หรือความทรงจำทางสังคมได้ถูกจารึกอยู่ในร่างกาย กล่าวคือ เป็นการมองร่างกายของมนุษย์ในฐานะที่เป็น “พื้นที่แห่งการจารึกหรือจดจำอดีต” โดยพิจารณาผ่านมโนทัศน์ *habitus* ของ Pierre Bourdieu ซึ่งแยกพิจารณาร่างกายของมนุษย์ออกเป็น 2 ลักษณะคือ 1. ร่างกายในฐานะที่เป็นแหล่งจารึกหรือจดจำความทรงจำทางสังคม โดยการซึมซับเอากฎเกณฑ์ต่างๆ เข้าไปไว้ในร่างกาย เช่น การสร้างนิสัยความเคยชิน ฯลฯ และ 2. ร่างกายในฐานะ “ต้นตอ” (Source) หรือ “แหล่งกำเนิด” (ผลิตซ้ำ) ปฏิบัติการต่างๆ ดังนั้นปฏิบัติการของผู้คนที่มองโดยผิวเผินแล้วอาจแยกออกมาโดดๆ หรือเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล แต่ในความเป็นจริงแล้ว ความเป็นไปได้ที่การกระทำต่างๆ ของร่างกายจะไปสอดคล้องกับการกระทำของคนอื่นๆ ในสังคมที่อยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมเดียวกัน มี *habitus* คล้ายๆ กัน ดังนั้นความทรงจำทางสังคมในแบบนี้ก็คือสิ่งที่จารึกหรือสะสมได้บนเรือนร่างของมนุษย์เท่านั้น และไม่สามารถที่จะแลกเปลี่ยนกันได้ แต่ทว่าสามารถถ่ายทอดหรือส่งผ่านให้กันได้ผ่านการเลียนแบบ การฝึกฝน และการปฏิบัติ

และ (3) ความทรงจำทางสังคมในฐานะที่เป็นสิ่งที่สามารถส่งผ่าน ถ่ายทอด หรือสื่อสารกันได้ผ่าน “สื่อภาษา” หรือการสื่อสารทางสังคม กล่าวคือ ความทรงจำทางสังคมถูกส่งผ่านประสบการณ์ร่วม เช่น ผ่านภาพที่มองเห็นทางสายตา (Visual Image) และโดยผ่านกลไกทางสถาบันต่างๆ ในแง่นี้ความทรงจำทางสังคมสามารถสร้างขึ้น หรือถ่ายทอดสื่อสารถึงกันได้เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้เข้าร่วมปฏิสัมพันธ์ร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ กับคนอื่นๆ โดยบุคคลที่เราได้เข้าร่วมสนทนาด้วยอาจเป็นตัวกระตุ้นให้เราเกิดการระลึกถึงความทรงจำบางอย่างขึ้นมาได้ ความทรงจำในลักษณะนี้เช่น การท่องจำ การสวดหรือ

การเทศน์ของพระ การด้นกลอนสด การร้องเพลง การได้ฟังเรื่องเล่า รวมทั้งการเข้าร่วมพิธีกรรม หรือกิจกรรมงานรำลึกจดจำ ซึ่งไปด้วยกันกับสัมผัสทางการมองเห็น (Sensory Image) ทั้งในส่วนของภาพและเสียงที่ทำหน้าที่เป็นเหมือนพลังที่กระตุ้นให้เกิดอารมณ์ร่วม/ความรู้สึกร่วม หรือประสบการณ์ร่วมของผู้คน ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมงานรำลึกหรือพิธีกรรมทางสังคมนั้นๆ แม้ผู้คนที่เข้าร่วมต่างคนอาจจะรู้สึกตีความและจดจำในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

หากย้อนกลับไปพิจารณากิจกรรมงานรำลึกถึงจรัล มโนเพ็ชร ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นประจำทุกปี หลังการเสียชีวิตของศิลปินผู้โด่งดังผู้นี้ ทั้งที่รับรู้และไม่รับรู้กันในสังคมวงกว้าง (ดังที่กล่าวมาข้างต้น) กล่าวได้ว่าในฐานะที่เป็นพิธีกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง กิจกรรมรำลึกเหล่านั้นมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของจรัลยังคงดำเนินอยู่ พิธีกรรมงานรำลึกดังกล่าวได้ผลิตซ้ำ/สร้าง “เรื่องเล่า” ต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัล และได้กลายเป็นกระบวนการทางสังคมที่ประกอบสร้างพื้นที่และเรื่องเล่าของจรัล มโนเพ็ชรให้อยู่ในความทรงจำของผู้คนในสังคมล้านนา และด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณากระบวนการรำลึก หรือการพยายามที่จะสร้างและจดจำ (หรือเลือกที่จะลบหรือลืมบางส่วน) เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัล มโนเพ็ชร (ดูบทความของ ธงชัย วินิจจะกูล ใน Tanabe and Keyes (2002)) ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงในสังคมท้องถิ่นล้านนา ยุคโลกาภิวัตน์ กระบวนการทางสังคมดังกล่าวจึงมีนัยยะทางการเมืองที่น่าสนใจและสลับซับซ้อนยิ่ง ในทำนองเดียวกันกับที่ ซลิดาภรณ์ (2544) ได้เสนอไว้ว่า พิธีกรรมเฉลิมฉลองวาระต่างๆ ที่มีรูปแบบแน่นอนเป็นทางการและมีการแสดงออกอย่างเป็นทางการจำเพาะเจาะจงนั้น เป็นการเอาเหตุการณ์ในอดีตมาแสดงใหม่อีกครั้งหนึ่ง การเข้าร่วมในพิธีกรรมใดก็คือการทำให้อดีตเป็นจริงขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และเป็นการเชื่อมโยงแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบุคคลกับบรรพบุรุษของตน เพราะเราคงจะไม่ยอมเข้าร่วมในพิธีกรรมใดที่เราไม่เห็นด้วยกับจุดมุ่งหมายหรือเป็นพิธีกรรมที่ขัดกับ “ความจริง” ของเรา ดังนั้นการเข้าร่วมกิจกรรม

รำลึก หรือพิธีกรรมสังคม ย่อมเป็นการแสดงเจตจำนงที่จะจดจำเรื่องนั้นๆ หรือเพื่อยืนยันและตอกย้ำ “ความจริง” เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ในบริบทของการเมืองที่เต็มไปด้วยการช่วงชิงความหมาย หรือความทรงจำเกี่ยวกับอดีต (และปัจจุบัน) อย่างสลับซับซ้อน

บทความชิ้นนี้เป็นความพยายามเบื้องต้นที่จะเสนอการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร ผ่านการศึกษาวิเคราะห์กิจกรรมรำลึกต่างๆ ที่จัดขึ้นโดยบุคคลหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “คนเมือง” ซึ่งทำที่สุดแล้วกิจกรรมเหล่านั้นได้กลายมาเป็นกระบวนการทางสังคมที่ประกอบสร้างจารึก จดจำ และช่วงชิง ความหมายและความทรงจำเกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัล มโนเพ็ชรอย่างไร ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นไทย กระทั่งกล่าวได้ว่าเรื่องราวของจรัล มโนเพ็ชร ได้กลายเป็นภาพตัวแทนบางส่วนของอัตลักษณ์ล้านนา บทความจะพยายามชี้ให้เห็นว่า โดยผ่านกิจกรรมรำลึกและกระบวนการจารึกจดจำต่างๆ เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัลได้ถูกจัดวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ท่ามกลางบริบทของการปะทะประสานระหว่างวัฒนธรรมระดับชาติและนานาชาติกับการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น ดังที่ปรากฏผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการนำเอาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนามาใช้เป็นจุดขาย โดยเฉพาะ “ไฟล์คของคำเมือง” ของจรัล ที่เริ่มต้นจากการเป็น “สินค้า” ท้องถิ่น กระทั่งต่อมากลายมาเป็น “ภาพตัวแทน” ของอัตลักษณ์ล้านนาที่รับรู้และจดจำกันในระดับประเทศ กระทั่งถูกนำมาใช้ซับซ้อน เปิดฟังก์ชันอย่างแพร่หลายตามร้านอาหาร ร้านค้า/ศูนย์การค้า โรงแรมที่พัก สถานศึกษา สถานีวิจัยท้องถิ่น ตลอดจนบ้านเรือนโดยทั่วไป กระทั่งอาจกล่าวได้ว่า “ไฟล์คของคำเมือง” หรือ “เสียงของจรัล” ได้กลายเป็นกลไกสำคัญที่มีส่วนต่อการสร้าง “ไฮด์ทักส์นัลล้านนา” (Lanna Soundscape) ตามสถานที่ต่างๆ (ดู เพิ่มเติมใน Bennett, 2005; Grazian, 2005) ในบริบทของการท่องเที่ยวยุคโลกาภิวัตน์

2. งานศพ พิธีกรรม และการจารีกจติจำ: ความตายและการเกิดใหม่ของจรัล มโนเพ็ชร

จรัล มโนเพ็ชร เสียชีวิตลงอย่างปัจจุบันทันด่วนแบบที่ไม่มีใครคาดคิดว่าจะเกิดขึ้น ในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2544 ที่บ้านดงดอกไม้ จังหวัดลำพูน ข่าวการเสียชีวิตของจรัลได้แพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็วโดยสื่อแขนงต่างๆ ส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากจากทุกวงการเดินทางมาร่วมงานบำเพ็ญกุศลให้กับศพของจรัล ที่ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ในตัวเมืองลำพูน การบำเพ็ญกุศลจัดขึ้นเป็นระยะเวลา 5 วัน ต่อจากนั้นพิธีฌาปนากิจของจรัลได้ถูกจัดขึ้นอย่างสมเกียรติตามแบบล้านนา ดังที่ “พิมผกา” เจ้าของคอลัมน์สารคดีภูธรบรรยายไว้ว่า “ขบวนพิธีศพที่ถูกจัดขึ้นนี้หาดูได้ยากมาก ชาวเหนือบางคนเพิ่งจะได้สัมผัสกับพิธีศพแบบล้านนาเช่นนี้เป็นครั้งแรก” (มติชน, 15 กันยายน 2544: 11) ขณะที่ อันญา ภรรยาของจรัลได้ให้เหตุผลต่อการจัดพิธีศพในลักษณะนี้ว่า

“เพราะเรารู้ว่าแกเป็นคนเมือง เป็นคนเหนือ แล้ววิถีปฏิบัติของแก วิถีชีวิตของแก รัตรอยต่างๆ นี้ แกรับเอาไว้เต็มๆ เลย เพราะฉะนั้นเมื่อแกเสียแล้วเราจะจัดงานศพให้แก เราก็ต้องจัดแบบคนเมือง ให้เต็มรูปแบบเลย เท่าที่เราจะมีปัญญาทำให้แกได้ ให้แกจากไปด้วยรัตรอยของคนเหนือแท้ๆ เลย” (อันญา ไพริวัฒน์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2551)

ส่วนแกนนำคนสำคัญในการเตรียมงานพิธีศพครั้งนั้นอีกท่านหนึ่งคือ บารเมศ วรณสัย ได้เล่าถึงรูปแบบ “พิธีศพแบบล้านนา” ที่จัดขึ้นว่า

“เป็นประเพณีที่คนในอดีตเมื่อ 50-60 ปีก่อนได้ทำกัน ซึ่งในสมัยนั้นญาติมิตรจะต้องไปร่วมงานและช่วยแบ่งเบาภาระต่างๆ ของเจ้าภาพและเพื่อให้ผู้ตายไปสู่สุคติภาพ พิธีกรรมต่างๆ จะใช้ระยะเวลาตลอดทั้งวัน แต่ในปัจจุบันพิธีศพในเมืองจะดำเนินการเพียงครึ่งวันเท่านั้น เนื่องจากถูกจำกัดด้วยเวลา ด้วยภาระ

หน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ มากมาย” (บทสัมภาษณ์อาจารย์
บารเมศ อ้างจากหนังสือพิมพ์มติชน, 15 กันยายน 2544: 11)

งานศพของจรัล มโนเพ็ชร ที่จัดขึ้นในครั้งนั้น ว่ากันว่ามีผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมงานกันเป็นจำนวนมาก (ประมาณหมื่นกว่าคน) ดังสะท้อนผ่านคำบอกเล่าของ มานิต อีศววงศ์ อดีตผู้จัดการส่วนตัวของจรัล ที่กล่าวว่า “ขบวนแห่ปราสาทที่ออกแบบโดยอาจารย์นคร พงษ์น้อย เรียบง่าย ส่ง่างามยาวเหยียดจากวัดพระธาตุหรือภูเขี้ยวถึงสุสานบ้านหลวย ยาวพอๆ กับความยาวของระยะทางจากวัดสู่สุสาน ใช้เวลาเดินนานนับชั่วโมง” (มานิต, 2551: 18)

งานศพของจรัล ในแง่ของพิธีกรรม โดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้กับคนตาย แต่หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง งานศพในฐานะพิธีกรรมทางสังคมกลับเป็นเสมือน “บทสรุปของชีวิตคนตาย” ซึ่งมักจะมีการพูดถึงคนตายในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เขาผู้นั้นอยู่อาศัย ผ่านพิธีกรรมขั้นตอนต่างๆ รวมถึงหนังสืองานศพที่มีการพิมพ์แจกให้ผู้เข้าร่วมงานเพื่อเป็นที่ระลึก หรือเพื่อการจารึก/จดจำถึงคนตายนั่นเอง มองในแง่นี้ งานศพที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ตามแบบล้านนาโบราณ (ดูเพิ่มเติมใน อภิธาน สมใจ, 2541) จึงกลายเป็น “พื้นที่” แห่งการสร้างความจริงจำต่อผู้คนในฐานะที่จรัลเป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นล้านนา การจัดงานศพให้กับจรัล มโนเพ็ชร จึงเป็นเสมือนการนำเรื่องราวของจรัล มาบอกเล่า (ผลิตซ้ำ) ให้ผู้คนในสังคม จากที่ไม่เคยสนใจ ได้รับรู้ผ่านพิธีกรรมงานศพที่จัดขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นในด้านที่จรัล มโนเพ็ชรเป็นนักร้องนักดนตรี ศิลปินโพล์คของคำเมือง ผู้ยิ่งใหญ่แห่งล้านนาที่ได้รับการยอมรับในระดับประเทศ และในด้านชีวิตส่วนตัวที่เขาเป็น “คนเมือง” คนหนึ่งที่ภูมิใจในความเป็นล้านนาของตนเองอย่างเต็มคำเสมอมา อีกทั้งยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีแบบชาวเหนือ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย อาหารการกิน การสื่อสารกับผู้คนโดยใช้ภาษาคำเมือง และยังคงยึดมั่นในจารีตตามความเชื่อและวิถีปฏิบัติ

ของคนล้านนา มากไปกว่านั้น “เรื่องเล่า” ต่างๆ เช่นที่ถ่ายทอดผ่านหนังสืองานศพ ยังเสนอให้เห็นว่า จรัลคือศิลปินผู้มุ่งมั่นและพยายามที่จะรื้อฟื้นและสืบสานประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ให้คงอยู่คู่แผ่นดินถิ่นเกิดคือล้านนากระทั่งเขาเสียชีวิตลง

การได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ³ จึงเสมือนสะท้อนให้เห็นว่า จรัลคือศิลปินล้านนาที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ หลังการเสียชีวิตลงแบบที่ไม่มีใครคาดคิดของเขา จรัลจึงกลายเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ทั้งเป็นเสมือนตัวแทนศิลปินของท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับระดับกว้าง และงานศพที่จัดขึ้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมรำลึก คือกระบวนการที่ทำให้ชีวิตและงานของจรัล มโนเพ็ชรกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมของคนเมืองล้านนาในเวลาต่อมา

หลังการเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร “ความฝันของจรัล” ซึ่งไม่เคยเป็นที่รับรู้ของผู้คนทั่วไปในสังคม ได้ถูกนำมาบอกเล่าสู่สังคมสาธารณะผ่านกิจกรรมต่างๆ ของเพื่อน เครือญาติ และเครือข่ายทางสังคม ที่ยังคงร่วมกันสานฝันให้กับจรัล ภายหลังจากพิธีฌาปนกิจศพเสร็จสิ้นลง ถ้ากระดูกของจรัลส่วนหนึ่งจึงถูกนำไปไว้ที่วิหารของวัดพ่อนสร้อยจังหวัดเชียงใหม่ โดยพ่อน้อยสิงห์แก้ว มโนเพ็ชร ผู้เป็นบิดา อีกส่วนหนึ่งอันยา โพธิ์วัฒน์ คู่ชีวิตของเขานำไปไว้ที่บ้านดวงดอกไม้เป็นเวลา 6 เดือน ต่อมาจึงมีการนำกระดูกของจรัลจากบ้านดวงดอกไม้ขึ้นไปไว้บนยอดดอยหลวงเชียงดาวตามคำสั่งเสียของจรัล ดังที่เขาเคยบอกกล่าวกับอันยาว่า “ถ้าอายุตาย...ขอให้เอาเก้าอี้มาขึ้นมาที่นี่ (ยอดดอยหลวงเชียงดาว) อ้ายอยากอยู่บนนี้ เพื่อจะได้เห็นเทือกเขาที่งดงามของล้านนาทั้งวันทั้งคืน” (นิตยสารพลเมืองเหนือ 2(47): 2, 2545) ส่วนกระดูกที่วัดพ่อนสร้อยต่อมาก็ได้ถูกนำไปบรรจุในกุฏิของสายตระกูลที่ประตูหน้ายาเมืองเชียงใหม่ ราวๆ กลางปี พ.ศ. 2546 โดยอีกส่วนหนึ่งถูกนำไปบรรจุ

ไว้ได้ฐานรูปปั้นโลหะครึ่งตัวของจรัล ซึ่งปั้นโดยหงษ์จร เสน่ห์หังามเจริญ เพื่อนศิลปินของจรัล อนุสาวรีย์รูปปั้นดังกล่าวปัจจุบันตั้งอยู่ที่ร้านอาหาร สายหมอกกับดอกไม้ โดยทำพิธีเปิดรูปปั้นไปเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2545 ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันเกิดของจรัล โดยมี ‘รงค์ วงษ์สวรรค์ ศิลปินแห่งชาติ (ผู้ล่วงลับไปแล้วเช่นกัน) เป็นประธานในพิธี

อนุสาวรีย์รูปปั้นโลหะครึ่งตัว จรัล มโนเพชร ที่ร้านสายหมอกกับดอกไม้

อาจกล่าวได้ว่า การเสียชีวิตอย่างปัจจุบันทันด่วนของจรัล ได้กลายมาเป็นกระบวนการสำคัญที่เปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมขึ้นมาในสังคมท้องถิ่นล้านนา ทั้งที่เป็นการจัดงานศพ (ดังกล่าวข้างต้น) กิจกรรมรำลึก การสร้างรูปปั้น ตลอดจนการผลิตซ้ำผลงานเพลงในรูปของสินค้าในเวลาต่อมา และตัวแทนเชิงสัญลักษณ์อื่นๆ ที่สื่อความหมายถึงความเป็นล้านนา ที่สื่อองค์กร รวมทั้งกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ผู้ใกล้ชิด เพื่อนศิลปิน นักธุรกิจ และแฟนเพลงได้เข้ามาสร้างนิยามความหมายให้กับ “จรัล” และที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือ ภาพลักษณ์ของจรัลที่ค่อยๆ เคลื่อนตัวจาก

การเป็นศิลปินนักดนตรี มาสู่การถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้เป็นนักเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมผู้มีความรักและภาคภูมิใจในแผ่นดินถิ่นเกิดของตนคือท้องถิ่นล้านนา ดังจะเสนอให้เห็นในส่วนถัดไปของบทความนี้

3. กิจกรรมรำลึก: การเมืองของการจารึกจดจำ

นับจากการเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร ในวันที่ 3 กันยายน ของทุกๆ ปีหลังจากนั้น ได้มีการจัดกิจกรรมงานรำลึกวันครบรอบการจากไปของจรัลขึ้นโดยกลุ่มเพื่อนศิลปินแฟนเพลง และองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนสถานศึกษาในเชียงใหม่ กล่าวได้ว่าการจัดงานรำลึกถึงจรัลได้กลายมาเป็นพิธีกรรมทางสังคมแบบหนึ่งที่มีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอนตายตัว พิธีกรรมรำลึกที่ถูกจัดขึ้น นอกจากจะมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของจรัลยังคงดำเนินอยู่ผ่านการผลิตซ้ำ/สร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัล ยังกลายเป็นกระบวนการเปิดพื้นที่ทางสังคมขึ้นมาใหม่ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในงานรำลึกฯ ตามสถานที่ต่างๆ ในแต่ละปี โดยนัยนี้พิธีกรรมรำลึกจึงได้กลายมาเป็น “พื้นที่” ที่เปิดโอกาสให้บุคคลกลุ่มต่างๆ ได้เข้ามาช่วงชิงการนิยามความหมายให้กับจรัล ผ่านการจัดงานและกิจกรรมต่างๆ การกำหนดรูปแบบงานที่มีขึ้นโดยกลุ่มผู้จัด อาทิเช่น กลุ่มญาติ กลุ่มเพื่อนศิลปิน กลุ่มสื่อมวลชนและนักธุรกิจเอกชน กลุ่มองค์กรทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน

ปีแรกคือปี พ.ศ. 2545 งานรำลึกถึงจรัลที่จัดขึ้นมีชื่อว่า “ก๊อดเต็งหา จรัล มโนเพ็ชร” ณ ได้ตีึกคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในงานมีกิจกรรมต่างๆ เช่น อ่านบทกลอนสดุดีจรัล มโนเพ็ชร, บอร์ดนิทรรศการ, ศิลปินร่วมขับร้องบทเพลงโพล้คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร, การอ้อ (อ่าน) กะโลง (โคลง), การแสดงบรรเลงดนตรีพื้นเมือง (สะล้อ), การฉายวีดีทัศน์ (VTR) เรื่องจรัล มโนเพ็ชร และการเสวนาในหัวข้อ “จรัล มโนเพ็ชร” ในปีต่อมาคือ พ.ศ. 2546 งานรำลึกปีที่ 2 มีขึ้นภายใต้การจัดงาน คอนเสิร์ต “ฝันของเขา...ให้ฉันฝันต่อครั้งที่ 1” ที่หอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์

หลักเพื่อหวนรำลึกถึงตำนานศิลปินล้านนาผู้ยิ่งใหญ่ และเพื่อหารายได้สมทบเข้ากองทุนสร้างหอศิลป์สล่าเลาเลื่อง ที่จังหวัดลำพูนตามเจตนารมณ์สุดท้ายของจรัล โดยในงานครั้งนี้มีการจัดทำ “แสดมปีจรัล” ขึ้นเพื่อจัดจำหน่ายในงานคอนเสิร์ตครั้งนี้อีกด้วย

ถัดจากสองปีแรก เป็นที่น่าสังเกตว่า การจัดงานรำลึกฯ เริ่มมีการแบ่งกลุ่มภายใต้การนำของผู้จัดงาน 2 กลุ่มใหญ่อย่างชัดเจน คือกลุ่มสื่อและนักธุรกิจเอกชน กับกลุ่มเพื่อนศิลปินและญาติสนิท นับตั้งแต่งานรำลึกปีที่ 3 (พ.ศ. 2547) ที่จัดขึ้นภายใต้ชื่อ “1,095 วัน จรัลลา” ณ บริเวณที่ดิน ซึ่งได้รับบริจาคจากเจ้าदारาร์ตน์ ณ ลำพูน เพื่อใช้เป็นสถานที่สร้างหอศิลป์สล่าเลาเลื่อง โดยญาติฯ ร่วมกับเทศบาลลำพูน องค์การบริหารส่วนตำบลต้นธง จังหวัดลำพูน บริษัท แกรนด์ แอนชาวด์ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และบริษัทห้างร้านต่างๆ ในจังหวัดลำพูน การจัดงานดังกล่าวนอกจากจะจัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงจรัล มโนเพ็ชร ยังถือเป็นการเปิดโครงการก่อสร้างและหารายได้สมทบทุน “หอศิลป์สล่าเลาเลื่อง” มีการขายเรื่องราวที่มาของหอศิลป์ฯ ตั้งแต่เริ่มต้นครั้งแรกเมื่อจรัลยังมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนการไหว้ครุการแสดงโดยอาจารย์พงษ์เทพ มนต์ตรง ซึ่งรำพรรณาเป็นทำนองกล่าวนานฉบับล้านนา หลังจากนั้นเป็นการฉายภาพผลงานเพลงของจรัล คือเพลงคนหน้าแก้ว และอาชยานล้านนา อีกทั้งมีการแสดงไฟล์คของคำเมืองโดยพี่น้องตระกูลมโนเพ็ชร การแสดงละครชุมชนกลางแจ้งเรื่อง “ความรักของเจ้าหลวงคำแดง” โดยลูกศิษย์การแสดงของจรัล ประกอบไปด้วยชมรมละอ่อนคนเมืองและนักแสดงสมทบจากโรงเรียนมัธยมป่าซาง โรงเรียนสวนบุญอุปถัมภ์และโรงเรียนจักรคำคณาทร ทำยสุดมีการจุดเทียนเพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีของจรัล มโนเพ็ชร และร่วมบริจาค พร้อมกับเปิดเพลง “ฝันของเธอให้ฉันฝันต่อ” เป็นลำดับสุดท้าย

ในปีเดียวกัน มีการจัดงาน “สานทอ...ต่อฝัน จรัล มโนเพ็ชร ครั้งที่ 1” ขึ้นที่สวนล้านนา ร.9 จังหวัดเชียงใหม่อีกด้วย โดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปินล้านนาร่วมกับชมรมศิลปินล้านนาและอดีตผู้จัดการส่วนตัว

ของจรัล กิจกรรมส่วนใหญ่ในงานเป็นการร่วมรำลึกถึงจรัลผ่านการแสดง บทเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล โดยมีศิลปินรับเชิญ การร่วมจุดเทียน เพื่อรำลึกถึงจรัล และฉายวีดีทัศน์เกี่ยวกับประวัติชีวิตการทำงานของเขา ต่อด้วยวงเสวนาเรื่อง “จรัล มโนเพ็ชร”

ปี พ.ศ. 2548 งาน “ฝันของเธอ...ให้ฉันฝันต่อ ครั้งที่ 2” ถูกจัดขึ้นที่ลานลั่นทม หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยญาติมิตร และเพื่อนศิลปิน มีวัตถุประสงค์หลักเหมือนเดิมคือเพื่อระลึกถึงจรัล มโนเพ็ชร และเพื่อหารายได้สมทบทุนสร้างหอศิลป์ฯ อย่างไรก็ตามในงานนี้มีกิจกรรมต่างๆ ที่เริ่มแตกต่างออกไปจากการจัดงานครั้งแรกๆ อาทิ เช่น การแสดงศิลปวัฒนธรรมล้านนา, งานแสดงศิลปะ, ประกวดขับร้องเพลงของจรัล, เสวนาพิเศษเรื่อง “ก๊อดเดิงหา จรัล มโนเพ็ชร”, ฉายหนังสือสารคดี “ตามรอยวิถีศิลปินล้านนาผู้ล่วงลับ”, มินิคอนเสิร์ตโฟล์คของคำเมืองจากพี่น้องตระกูลมโนเพ็ชร และการแสดงดนตรีโดยเพื่อนศิลปินของจรัล นอกจากนี้ในปีเดียวกันงาน “สานต่อ...ต่อฝัน จรัล มโนเพ็ชร ครั้งที่ 2” จัดขึ้นโดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปินล้านนาร่วมกับชมรมศิลปินล้านนาที่สวนล้านนา ร.9 ในงานนี้มีศิลปินเข้าร่วมหลายคน นอกจากนี้ยังมีภาคหมัควัฒนศิลป์จำลองตลาดแบบพื้นบ้านล้านนา อีกทั้งมีการสาธิตการทำกลองขุมดินซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาโดยพ่อครูคำ กาวัว

ในปีนี้ นอกจากจะมีการจัดกิจกรรมรำลึกถึงจรัล มโนเพ็ชรในจังหวัดเชียงใหม่แล้ว ยังมีการจัดคอนเสิร์ต “สานฝัน จรัล มโนเพ็ชร” ขึ้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จัหวัดพิษณุโลก ในวันที่ 4 กันยายน 2548 ตั้งแต่เวลา 10.00-20.00 น. โดยกลุ่มห้วยหลังผา กลุ่มผู้จัดประกาศวัตถุประสงค์ของการจัดงานไว้ว่า เพื่อรำลึกถึงศิลปินโฟล์คของคำเมือง “จรัล มโนเพ็ชร” เพื่อสืบสานเจตนารมณ์การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเมืองเหนือ ตลอดจนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ รูปแบบการจัดงานเน้นการแสดงดนตรีและการจัดนิทรรศการภายนอกกรอบพิพิธภัณฑสถาน เริ่มต้นด้วยพิธีเปิดโดยวงดนตรีพื้นบ้านจังหวัดพิษณุโลก, การแสดง

ดนตรีเพื่อรำลึกถึงจรัล มโนเพ็ชร, การนำเสนอรายการนำเที่ยวจังหวัด พิษณุโลก, การแสดงงานเพลงพื้นบ้านจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปป็นล้านนา และปิดงานด้วยการร่วมสานผืนจรัล มโนเพ็ชรโดยเป็นการรวมศิลปป็นร่วมขับร้องเพลงรางวัลแด่คนช่างฝัน นอกจากนี้ภายในงานยังมีการจำหน่ายอาหารพื้นบ้านซึ่งเป็นการจำลองบรรยากาศย้อนยุคแบบโบราณ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 ที่ร้านอาหารสายหมอกกับดอกไม้ โดยความร่วมมือจากญาติและเพื่อนศิลปป็นร่วมกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนา วัตถุประสงค์หลักเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับจรัล มโนเพ็ชร และถือโอกาสทำบุญร้านอาหารด้วยในคราวเดียวกัน (อันยา โพธิ์วัฒน์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2551) พิธีกรรมเริ่มขึ้นในช่วงเช้าโดยญาติและเพื่อนศิลปป็นร่วมกันตานขันข้าว⁴ ที่วัด จากนั้นในตอนสายมีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ร้านอาหาร ภายหลังจากที่พิธีกรรมทางศาสนาสิ้นสุดลงก็มีการพบปะพูดคุยกันระหว่างญาติและเพื่อนศิลปป็นของจรัล พร้อมร่วมลงนามใน “สมุดรำลึกถึงจรัล” ที่ผู้จัดงานจัดเตรียมไว้ให้

ในปีเดียวกันนี้เองที่โรงหนังเมเจอร์ฯ เชียงใหม่ โดยการนำของมานิต อัครวงศ์อดีตผู้จัดการส่วนตัวของจรัล มโนเพ็ชร ได้มีการแยกจัดงานกิจกรรมรำลึก ที่มีชื่อว่า “จากด้วยเกล้า สานทอ ต่อผืนสู่... จรัล มโนเพ็ชร” ด้วยการจัดฉายภาพยนตร์รอบพิเศษเรื่อง “ด้วยเกล้า” ภาพยนตร์เทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจรัล มโนเพ็ชร แสดงนำเมื่อปี พ.ศ. 2530 โดยรับบทเป็นเสาคำ เกษตรกรชาวเหนือ จุดประสงค์ในการนำภาพยนตร์เรื่องด้วยเกล้ามาฉายในครั้งนี้เพื่อถวายเป็นความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อรำลึกถึงจรัล มโนเพ็ชร ซึ่งเคยแสดงนำในภาพยนตร์เรื่องนี้ อีกทั้งยังเคยได้รับรางวัลสุพรรณหงส์ทองคำครั้งที่ 7 พ.ศ. 2530 ในสาขาดารา นำชายยอดเยี่ยมจากภาพยนตร์เรื่องนี้ นอกจากนี้บริเวณหน้างาน โรงภาพยนตร์) ยังมีการตั้งโต๊ะแสดงรางวัลต่างๆ ที่จรัล มโนเพ็ชรได้รับมา

ตลอดชีวิตการทำงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520-2544 อีกทั้งยังมีการแจกเนื้อเพลงที่ (เคยจะ) ใช้เป็นเพลงประกอบโฆษณาโทรศัพท์เคลื่อนที่ยี่ห้อหนึ่ง ซึ่งที่พิเศษก็คือ เป็นเนื้อเพลงที่เขียนขึ้นด้วยลายมือของจรัล มโนเพ็ชร

นอกจากนี้ยังมีอีกงานหนึ่งที่จัดขึ้นที่โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา โดยมูลนิธิส่งเสริมศิลปินล้านนาและชมรมศิลปินล้านนา ร่วมกันจัดงาน “สานทอ...ต่อฝัน จรัล มโนเพ็ชร ครั้งที่ 3” ขึ้นเพื่อให้คนที่รักในผลงานของจรัลได้มารวมตัวกัน เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ในงานนี้เน้นกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา ประกอบไปด้วย การร้องเพลงของศิลปินพื้นบ้าน, นิทรรศการรูปภาพจรัลและรางวัลต่างๆ, วงเสวนา นำโดย มาลา คำจันทร์, สนั่น ธรรมธิ, บงกคพ วนอุไร และอาจารย์จำเหล่าะ สมจิตร อีกทั้งมีการแสดงคีตกรรมล้านนา เช่นการฟ้อน นอกจากนี้ยังมีการจำลองการขายอาหารแบบกาดหมั้วของชาวล้านนาโบราณภายในงานอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2550 งาน “สานทอ...ต่อฝัน จรัล มโนเพ็ชร ครั้งที่ 4 ตอนสู่ฝันอันยิ่งใหญ่” จัดขึ้นที่ศูนย์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมล้านนาเวียงเจ็ดลิน โดยศูนย์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมล้านนา วิทยาลัยล้านนามูลนิธิส่งเสริมศิลปินล้านนาและโรงแรมศิรินาถการ์เดน จุดมุ่งหมายเช่นเคยคือ เพื่อรำลึกถึงคุณูปการของ จรัล มโนเพ็ชร ส่วนอีกงานกิจกรรมหนึ่งคือนิทรรศการ “ย้อนรอย 3 ทศวรรษ จรัล มโนเพ็ชร” จัดขึ้นที่ศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า แอร์พอร์ต ตั้งแต่วันที่ 30 สิงหาคม ถึงวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2550 โดยศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า แอร์พอร์ต เชียงใหม่ ร่วมกับบริษัท แมคมีเดีย เชียงใหม่ จำกัด มูลนิธิส่งเสริมศิลปินล้านนาและชมรมศิลปินล้านนา วัตถุประสงค์หลักเพื่อร่วมย้อนรำลึกถึงจรัล ศิลปินล้านนาผู้มีชื่อเสียงโด่งดังและร่วมสืบสานเจตนารมณ์ รวมทั้งเผยแพร่บทเพลงพื้นเมืองอมตะของจรัลให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ในงานนี้จึงมีการจัดประกวดโฟล์คซองคำเมืองคอนเทสต์

ซึ่งถ้ายพระราชทานจากสมเด็จพระเทพฯ พร้อมทุนการศึกษา, การจัดนิทรรศการแสดงผลงานประวัติดีความเป็นมา ตลอดจนผลงานด้านดนตรีและการแสดงที่ผ่านมามาตลอดระยะเวลากว่า 30 ปีของจรัล, รางวัลต่างๆ ที่จรัลเคยได้รับ, การเสวนาในหัวข้อเรื่อง “สารของจรัล มโนเพ็ชร”, การแสดงดนตรีพื้นเมืองจากศิลปินของชมรมศิลปินล้านนา ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายผลงานเพลงชุดพิเศษซึ่งเป็นการนำเอาอัลบั้มเพลงชุดต่างๆ ที่ผ่านมามาของจรัลกลับมาทำใหม่ การจำหน่ายหนังสือ “ซึ่งสุดท้าย” ของมานิต อัศววงศ์ ที่บอกเล่าเรื่องราวการทำงานในฐานะผู้จัดการส่วนตัวของจรัลมาตลอดระยะเวลา 25 ปี และถือเป็นการเปิดตัวบทเพลง “ซึ่งสุดท้าย”⁵ ออกสู่สาธารณะชน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 งาน “สานทอ...ต่อฝัน จรัล มโนเพ็ชร ครั้งที่ 5 ตอนรอยจรัล กับความฝันของวันนี้” จัดขึ้นอีกครั้งที่ศูนย์เผยแพร่วัฒนธรรมเวียงเจ็ดลิน จังหวัดเชียงใหม่ โดยศูนย์เผยแพร่วัฒนธรรมเวียงเจ็ดลิน ร่วมกับวิทยุล้านนา (97.5 MHz.) และวิทยุอินเทอร์เน็ตล้านนา (CM 77) ภายในงานมีกิจกรรมต่างๆ มากมาย ทั้งในส่วนของการรำลึกถึงจรัล และการสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นคล้ายๆ กับปีที่ผ่านมา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ได้เริ่มมีการเข้ามาร่วมจัดกิจกรรมรำลึกฯ โดยความร่วมมือจากทางภาครัฐ และจากความร่วมมือจากกลุ่ม/องค์กรเอกชน

รูปปั้นโลหะครึ่งตัว จรัล มโนเพ็ชร ที่ถูกนำมาตั้งไว้ในงานรำลึกฯ ที่ลานประตูท่าแพ

ในส่วนของความร่วมมือจากทางภาครัฐเห็นได้จากงานรำลึกที่จัดขึ้นที่ลานประตูท่าแพ ในชื่องานรำลึก “จรัล มโนเพ็ชร” โดยชมรมศิลปินล้านนา ร่วมกับเทศบาลนครเชียงใหม่ ในงานนี้มีการนำรูปปั้นโลหะครึ่งตัวของจรัล มโนเพ็ชร มาตั้งแสดงเสมือนเป็นประธานของงาน ในส่วนของเวทีที่มีการแสดงดนตรีพร้อมการขับร้องเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัลที่ยังคงเป็นที่รู้จักอยู่ในปัจจุบัน เช่น อู๋ยคำ มิตะ บ้านบนดอยสาวเชียงใหม่ มะเม็ยะ ฯลฯ โดยศิลปินล้านนา ต่อด้วยการฉายวีดิทัศน์บอกเล่าประวัติส่วนตัว ชีวิตการทำงานและผลงานที่ผ่านมาของจรัล ทั้งในฐานะนักร้องเพลงโฟล์คของคำเมืองและในฐานะนักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนเหตุการณ์การเสียชีวิตในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2544 ที่บ้านดงดอกไม้ จังหวัดลำพูน ภาพพิธีศพที่ถูกจัดขึ้นอย่างสมเกียรติ และพิธีการไว้อาลัย จรัล มโนเพ็ชร โดยผู้จัดงานแจกเทียนให้กับผู้เข้าร่วมทุกคนๆ ละ 1 เล่ม เพื่อใช้จุดและนำไปปักที่บริเวณฐานรูปปั้นโลหะครึ่งตัวของจรัล และที่เป็นเสมือนไฮไลท์ของงานคือ สุนทรี

เวชานนท์ อดีตนักร้องคู่ขวัญขึ้นร้องเพลง “ซึ่งสุดท้าย” ที่จัดแต่งไว้โดยบรรยายถึงความเสื่อมสลายของจิตวิญญาณแห่งล้านนา หลังจากนั้นเป็นพิธีถวายความอาลัยต่อการจากไปของสมเด็จพระพี่นางฯ และปิดงานด้วยการร่วมถวายความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผ่านบทเพลง “รอยพระบาท” ที่จัดแต่งไว้เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2524 เนื่องในวโรกาสฉลองพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

การจัดงานรำลึกฯ ปี 51 ณ ลานประตูท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่

งานรำลึกที่แสดงให้เห็นว่ามีความร่วมมือจากกลุ่ม/องค์กรเอกชน เห็นได้ชัดเจนในงานรำลึกปีสุดท้ายที่ถือเป็นงานใหญ่ที่ผู้เขียนได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ จัดขึ้นในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2551 ที่หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยกลุ่มใบไม้ป่า⁶ และมูลนิธิส่งเสริมศิลปินล้านนา ภายใต้การนำของมานิด อัครวงค์ร่วมกันจัดงาน “คอนเสิร์ต 30 ปี โพล์คของคำเมือง คือรางวัลแด่คนช่างฝัน จรัล มโนเพ็ชร” ในส่วนของบริเวณด้านนอกหอประชุมฯ ได้จัดให้มีการจำหน่ายอาหารพื้นบ้านภาคเหนือนานาชาติ อาทิเช่น แค็บหมู น้ำพริกหนุ่ม ถั่วเน่า ยำมะหนูน (ขนุน) เมี่ยง ผักกาดจอบและแกงพื้นเมืองต่างๆ ด้านใน (หน้าห้องแสดงคอนเสิร์ต) มีการจำหน่ายหนังสือรวมบทสัมภาษณ์จรัล มโนเพ็ชร ซึ่งเคยจัดพิมพ์ในชื่อหนังสือ “อ้อ..จา..จา” แต่ครั้งนี้เป็นการนำมาเรียบเรียงใหม่และเปลี่ยนแปลงเป็นรูปเดียวกับบัตรเข้าชมคอนเสิร์ต ในชื่อหนังสือ “เรื่องราวชีวิต ความคิด ความฝันของศิลปินล้านนา” การจำหน่ายหนังสือซึ่งสุดท้าย รวมทั้งการจำหน่ายซีดีผลงานเพลงอัลบั้มชุดต่างๆ ของจรัลซึ่งเป็นการนำมาบันทึกเสียงใหม่ และ “ล้านนาซิมโฟนี” ผลงานเพลงบรรเลงชุดสุดท้ายของจรัล นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายเสื้อยืดที่ระลึกของงานฯ โดยด้านหน้าสกรีนเป็นรูปจรัล มโนเพ็ชร

โปสเตอร์งาน 30 ปีโพล์คของคำเมืองฯ (ซ้าย) ซึ่งเป็นภาพเดียวกับบัตรเข้าชมคอนเสิร์ตฯ และปกหนังสือ (ขวา)

ในส่วนของงานแสดงภายในหอประชุมใหญ่ พบว่า มีผู้คนให้ความสนใจเข้าชมกันเป็นจำนวนมาก งานเริ่มต้นด้วยการแสดงตีกลองสะบัดชัย สัญลักษณ์สำคัญอันหนึ่งของล้านนา ต่อด้วยการฟ้อนพื้นเมือง จากนั้นเป็นการฉายวิดีโอทัศน์บอกเล่าเรื่องราวของจรัล มโนเพ็ชร รวมทั้งภาพบรรยากาศเก่าๆ ขณะที่จรัลและสุนทรีร่วมกันแสดงคอนเสิร์ต จนกระทั่งการเสียชีวิตของจรัล ต่อด้วยการอ่านบทกวีรำลึกถึงจรัลโดยกวีซีไรต์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นอกจากนี้ในงานคืนนั้นยังมีศิลปินรับเชิญหลากหลาย สะท้อนถึงความยิ่งใหญ่และเครือข่ายที่กว้างขวางของจรัล อันประกอบไปด้วย สุนทรี เวชานนท์, ลานนา คัมมินส์, พี่น้องตระกูลมโนเพ็ชร (ครรชิต, กิจจา และเกษม มโนเพ็ชร), พอร์ด-สบชัย ไกรยูรเสน, วงอะแคปเปลล่า 7, อิน หนูโตกัน, ธีร์ ไชยเดช, สุรชัย จันทิมาธร, มงคล อุทก, สุรสีห์ อิทธิกุล, ชาตรี คงสุวรรณ, ศุ บุญเลี้ยง, ป๊อด โมเดิร์น ด็อก, เทห์-อุเทน พรหมมินทร์, คณาคำ อภิรดี, พยัค ภูริชัย และไตรศุลี มโนเพ็ชร (ทายาทของจรัล) ศิลปินเหล่านี้ได้ทยอยขึ้นเวทีเพื่อขับร้องบทเพลงโพล์คของคำเมืองของจรัล และไฮไลท์ของงานเช่นเคย คือ สุนทรี เวชานนท์อดีตนักร้องคู่ขวัญ ออกมาขับขานบทเพลง “ซึ่งสุดท้าย” โดยมีฉากหลังเป็นภาพจรัล มโนเพ็ชรขณะกำลังดีดซิ่งซิ่ง

ถูกฉายขึ้นบนจอโปรเจคเตอร์ขนาดใหญ่ การแสดงจบลงด้วยศิลปินรับเชิญทั้งหมดร่วมร้องเพลง “รางวัลแด่คนช่างฝัน” ที่ได้มีการแต่งเนื้อร้องในช่วงท่อนจบขึ้นมาใหม่ เหมือนเป็นการตอกย้ำกับผู้ชมว่าศิลปินเหล่านั้นจะร่วมกันสืบสานงานเพลงของจรัล มโนเพ็ชรให้ยังคงเป็นอมตะต่อไป หลังบทเพลงรางวัลแด่คนช่างฝันจบลง ภาพของจรัล มโนเพ็ชรได้ถูกฉายขึ้นบนจอโปรเจคเตอร์อีกครั้ง เป็นภาพจรัลขณะยกมือไหว้ขอบคุณแฟนเพลงที่มาร่วมในงานคอนเสิร์ต ประหนึ่งว่าจรัลรับรู้และขอขอบคุณผู้ชมทุกท่านที่มาร่วมงานรำลึกในครั้งนั้น

จากที่ได้พยายามบรรยายให้เห็นภาพรวมเกี่ยวกับการจัดงานรำลึกถึงการจากไปของจรัล มโนเพ็ชรในรอบหลายปีที่ผ่านมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้แต่ละกลุ่มจะแยกกันจัดงานต่างสถานที่รวมจนถึงรูปแบบการจัดงานที่ทำยที่สุดนำไปสู่การสร้างและเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับจรัล มโนเพ็ชรที่แตกต่างกัน งานรำลึกฯ ที่จัดภายใต้การนำของกลุ่มเพื่อนศิลปินและญาติสนิทจะเน้นคุณค่าทางด้านจิตใจเป็นสำคัญซึ่งแสดงออกผ่านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือพิธีกรรมประจำปีเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับจรัล นอกจากนี้การจัดกิจกรรมรำลึกฯ ยังเน้นนำเสนอภาพของจรัลในฐานะนักเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม ผู้รักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมล้านนาอันเป็นแผ่นดินเกิดอย่างเต็มตัว ในขณะที่งานรำลึกฯ ที่จัดภายใต้การนำของกลุ่มองค์กรและนักธุรกิจเอกชน นอกจากจะเน้นกล่าวถึงจรัลในฐานะศิลปินที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับในระดับประเทศแล้ว ยังเน้นใช้กิจกรรมงานรำลึกฯ เพื่อการส่งเสริมสืบสานศิลปวัฒนธรรมล้านนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในบริบทของการท่องเที่ยวในเมืองเชียงใหม่และภาคเหนือโดยรวม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการจัดงานรำลึกเหล่านั้นอาจจะนำไปเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ แต่ในท้ายที่สุดก็ยังคงนำไปสู่การกระตุ้นเตือนให้เห็นถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์และสำนึกความเป็นท้องถิ่นล้านนา ผ่านเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและงานของจรัล มโนเพ็ชร

ในการทำงานเดียวกัน ผลงานเพลง “โฟล์คของคำเมือง” ของจรัล มโนเพ็ชรที่ยังคง (ถูกทำให้) เป็นตำนานที่อยู่คู่กับดินแดนล้านนามาจนกระทั่งทุกวันนี้ หลายต่อหลายบทเพลงของจรัลยังคงเป็นสินค้าขายดีที่ได้รับความนิยมจากผู้ชมผู้ฟังอย่างต่อเนื่องจนเรียกได้ว่าเป็น “บทเพลงอมตะ” อาทิเช่น บทเพลงอุ้ยคำ สาวมอเดอรไรซ์ค์ พี่สาวครับ มิตะมะเมียะ ฯลฯ หลังจากการเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร ยังคงมีการผลิตอัลบั้มเพลงชุดต่างๆ ของจรัล มโนเพ็ชรออกมาใหม่อย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบซีดี (CD) ดีวีดี (DVD) และ VCD คาราโอเกะ (Karaoke) โดยชุดที่ได้รับการผลิตซ้ำมากที่สุดคงหนีไม่พ้นผลงานเพลง “โฟล์คของคำเมือง ชุดอมตะ” ซึ่งน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า คืออัลบั้มเพลงโฟล์คของคำเมืองชุดแรกของจรัลที่วางแผงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 อัลบั้มดังกล่าวประกอบไปด้วยบทเพลงทั้งหมด 9 เพลงคือ สาวมอเดอรไรซ์ค์ ลืมอ้ายแล้วกาคนสิ่งตึง น้อยใจยา เสเลเมา อุ้ยคำ ผักกาดจอบ พี่สาวครับ และเพลงของกินคนเมือง และผลงานอีกชุดหนึ่งที่ถือว่าได้รับความนิยมและถูกผลิตซ้ำมากพอๆ กันคือ อัลบั้มชุด “จรัล มโนเพ็ชรและคณะ” ซึ่งเป็นผลงานเพลง “รวมฮิต” บทเพลงของจรัล มโนเพ็ชร ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงสุด รวมทั้งสิ้น 16 บทเพลง โดยบทเพลงส่วนใหญ่ในอัลบั้มนี้ก็คือบทเพลงเดียวกันจากอัลบั้ม “โฟล์คของคำเมือง ชุดอมตะ” นั้นเอง (ทั้งหมด 9 เพลง) รวมกับงานเพลงในแนวเดียวกันจากอัลบั้มอื่นๆ อีก 7 เพลง อันประกอบไปด้วย สาวเชียงใหม่ มะเมียะ ลูกข้าวหนึ่ง บ้านบนดอย ม่วนขนาด ล่องแม่ปิง และเพลงฮานี้บ่าเฮี้ย โดยทั้งหมดถูกนำมาขับร้องใหม่โดยจรัลและคณะในปี พ.ศ. 2535

ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วว่า สาระสำคัญในเนื้อเพลงและท่วงทำนองของโฟล์คของคำเมืองที่กลายเป็น “ผลงานและสินค้าอมตะ” ส่วนใหญ่คือการขับขานของจรัล ถึงเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาซึ่งเรียกตัวเองว่า “คนเมือง” ทั้งในด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ อาหารการกิน ภาษาท้องถิ่น ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของท้องถิ่นภาคเหนือ ด้วยเหตุนี้อัลบั้มงานเพลงทั้ง

สองข้างต้น จึงได้รับความนิยมและถูกผลิตซ้ำนำเสนอขายอย่างต่อเนื่อง เป็นงานดนตรีที่ขายได้ในบริบทของการท่องเที่ยว และตรึงตาตรึงใจให้ผู้ฟังเลือกจดจำล่านนา ในแง่มุมดังกล่าว แม้จะมีอัลบั้มอื่นๆ ของจรัลที่ถูกผลิตออกมาใหม่หลากหลายอัลบั้มในโอกาสต่างกรรมต่างวาระ แต่งานเพลงเหล่านี้ก็ไม่น่าเป็นที่นิยมเท่าไฟล์คของคำเมือง ชุดอมตะ (2520) อัลบั้มชุดแรก ที่ถูกผลิตออกจำหน่ายสู่สาธารณชน จะเห็นได้ว่า แม้ผลงานเพลงของจรัลจะกลายเป็นเพียง “สินค้า” หรือส่วนหนึ่งของ “สินค้าวัฒนธรรม” ที่ถูกผลิตขึ้นมา “เพื่อขาย” ในบริบทของการท่องเที่ยวของเชียงใหม่ในปัจจุบัน แต่ทว่าก็ยังคงความหมายอันทรงคุณค่าในสายตาของนักท่องเที่ยวและผู้คนต่างถิ่น เป็น “ความเป็นอมตะ” ของอัตลักษณ์ล่านนาที่ไม่อาจปฏิเสธได้แม้จะทราบกันดีว่างานเพลงดังกล่าวเป็นเพียงสิ่งสร้างทางสังคม

4. บทสรุป

การเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร นักดนตรีหนุ่มชาวเชียงใหม่ที่กลายมาเป็นศิลปินผู้ยิ่งใหญ่แห่งล่านนา ในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2544 หากเปรียบเทียบกับกรณีเสียชีวิตของเช เกวารา (Che Guevara) นักปฏิวัติชาวอาเจนไตน์ที่กลายเป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของคิวบา อาจละม้ายคล้ายคลึงในแง่ที่ว่ากรณีเสียชีวิตของบุคคลทั้งสอง ได้เคลื่อนความหมายจากเรื่องการเสียชีวิตของปัจเจก ที่ถูกทำให้กลายเป็นเรื่องของสังคมสาธารณะ ในส่วนของเช ภาพศพที่ทางรัฐบาลโบลิเวียนำมาเผยแพร่ต่อสาธารณชนกลับถูกตีความไปว่ามีลักษณะที่คล้ายกับการไถ่บาปเพื่อมนุษยชนของพระเยซูในความทรงจำของผู้คน การเสียชีวิตของเชจึงถูกแปรเปลี่ยนความหมายไปสู่การเสียชีวิตอันยิ่งใหญ่ให้สังคมละตินอเมริกาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีคือปลดแอกจากมหาอำนาจการกดขี่ของจักรวรรดิอเมริกา (ธเนศ 2541) ในขณะที่การเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร อย่างน้อยสำหรับกลุ่มแฟนเพลงและมิตรสหายที่เป็นนักเคลื่อนไหวกฎการแปรความหมายผ่านพิธีกรรมงานศพแบบล่านนาเต็ม

รูปแบบที่ได้สร้างเรื่อง/สร้างตัวตนให้กับจรัลในฐานะนักร้องคนเมือง เจ้าของตำนานโพล์สของคำเมืองที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับในระดับประเทศ และนักเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมผู้รักและห่วงหาอาทรธรรม ในถิ่นฐานบ้านเกิดของตน

การเสียชีวิตก่อนเวลาอันควรของเขาและจรัลมีส่วนคล้ายคลึงกันที่ได้กลายมาเป็นกระบวนการสำคัญที่ได้เปิด “พื้นที่” ทางสังคม/วัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นมา โดยกรณีของเขา การเสียชีวิตของเขาแปรเปลี่ยนความหมายตัวตนของเขาอีกครั้งให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “การปฏิวัติ” และ “การต่อสู้ทางการเมือง” ของขบวนการชาวบ้านที่โดนกดขี่ไปทั่วโลก ในขณะที่ตำนานของจรัล แม้ไม่อาจเทียบได้กับเซ เกวารา แต่ก็ได้ถูกแปรเปลี่ยนความหมายให้กลายเป็น “ตัวแทนคนท้องถิ่น” และ “นักรบทางวัฒนธรรมแห่งล้านนา” ผ่านกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเสียชีวิตของเขา ในแง่นี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเสียชีวิตของบุคคลทั้งสองได้ถูกแปรเปลี่ยนความหมายไปเป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของ “ท้องถิ่น” หรือสังคมหนึ่งๆ ผ่านกิจกรรมรำลึกต่างๆ ที่ได้ผลิตซ้ำ/สร้างเรื่องเล่าต่างๆ ให้เรื่องราวของบุคคลนั้นๆ ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง และในท้ายที่สุดความตายหรือการเสียชีวิตนั้นก็ได้ถูกทำให้กลายเป็น “สินค้า” ที่ผู้คนในสังคมสามารถใช้/บริโภคได้อย่างเสรี ไม่ว่าจะเป็นสินค้าหรือตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของอุดมการณ์สังคม

ในกรณีของจรัล มโนเพ็ชรจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเสียชีวิตแบบที่ผู้คนส่วนใหญ่ไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้น ได้กลายเป็นกระบวนการสำคัญที่เปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นมาในบริบทของสังคมล้านนา ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคสมัยที่ผู้คนแสวงหาอัตลักษณ์อย่างกว้างขวาง ทั้งที่ผ่านการบริโภคสินค้า งานเพลงหรือประเพณีวัฒนธรรมล้านนา การที่สื่อองค์กรต่างๆ รวมทั้งกลุ่มคนแฟนเพลง เข้ามาช่วงชิงความหมาย สร้างเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับ “จรัล มโนเพ็ชร” ผ่านกิจกรรมรำลึกต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเสียชีวิตของจรัล กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ได้

ผลิตซ้ำ/สร้าง “เรื่องเล่า” ของจรัล นับตั้งแต่การจัดพิธีศพอย่างยิ่งใหญ่ที่เปรียบเสมือนการให้กำเนิดใหม่กับ “ตัวตนของจรัล” การจัดสร้างรูปปั้นโลหะครึ่งตัวเพื่อเป็นอนุสรณ์ไว้ที่สถานที่ที่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคม กิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มญาติและเพื่อนศิลปินที่ได้ร่วมสานฝันให้จรัล การนำเจ้ากระดูกของจรัลไปสถิตย์/จารึกไว้บนยอดดอยหลวงเชียงดาว การสานต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมของจรัล (ผ่านการสร้างหอศิลป์สล่าเลื่อง) เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามจดจำและสืบต่อเรื่องราวของจรัล (ตำนานจรัล) ไว้บนประวัติศาสตร์สังคมล้านนาในฐานะนักเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้การผลิตซ้ำผลงานเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชรให้กลายเป็นสินค้าอมตะโดยบริษัทค่ายเทปที่ได้ซื้อลิขสิทธิ์ไปก่อนหน้านี้ ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามผลิตซ้ำ/ตอกย้ำ “ตำนานโฟล์คของคำเมือง” ของจรัลให้ยังคงอยู่ในความทรงจำของผู้คนในสังคมอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญการจัดกิจกรรมงานรำลึกถึงจรัล มโนเพ็ชรในวันที่ 3 กันยายน ของทุกปี เพื่อรำลึกถึงจรัลและการจากไปของเขา ได้กลายมาเป็นงานพิธีกรรมทางสังคมแบบหนึ่งที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำให้เรื่องราวของจรัลยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งในส่วนของงานรำลึกถึงจรัล และในส่วนที่ใช้กิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในแง่นี้กล่าวได้ว่า การจัดงานกิจกรรมรำลึกถึงจรัลได้เปิด “พื้นที่” ให้กับผู้คนกลุ่มต่างๆ เข้ามาแย่งชิงการนิยามความหมายให้กับจรัล และ “ความเป็นล้านนา” ที่มีชีวิตและงานของจรัลผูกติดอยู่โดยรวม แม้แต่ละกลุ่มจะแยกกันจัดงานรำลึกฯ ในสถานที่ต่างๆ กำหนดรูปแบบและกิจกรรมตามแต่ความประสงค์ของกลุ่มตน และในช่วงหลังๆ เห็นได้ชัดว่าเริ่มถูกใช้เป็นจุดขายทั้งเพื่อการรณรงค์วัฒนธรรมล้านนาและเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ แต่ในท้ายที่สุดกระบวนการทั้งหมดก็นำไปสู่การกระตุ้นเตือนให้เห็นถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์และสำนึกความเป็นท้องถิ่นล้านนา

นอกจากเรื่องราวหรือตำนานของจรัล มโนเพ็ชรจะถูกผลิตซ้ำ/สร้างขึ้นในรูปของเรื่องเล่าผ่านกิจกรรมต่างๆ ภายหลังจากการเสียชีวิตของจรัลแล้ว เรื่องราวของจรัลยังปรากฏตามสถานที่ต่างๆ ผ่านงานเพลงโฟล์คของคำเมืองที่เขาถูกมองว่าเป็นเจ้าของตำนาน เป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมา การดำรงอยู่และแพร่กระจายของเสียงเพลงของจรัลในพื้นที่ทางสังคมในแบบต่างๆ เช่น ในร้านอาหาร ร้านค้า/ศูนย์การค้า โรงแรม/ที่พัก สถานศึกษา สถาบันวิทยุท้องถิ่น ตลอดจนการเปิดฟังตามบ้านเรือนโดยทั่วไป โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลหรือฤดูกาลแห่งการท่องเที่ยวเมืองเชียงใหม่ มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของท้องถิ่นล้านนาถูกนำเสนอและแพร่กระจายออกไปโดยมีบทเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัลเป็นตัวเล่าขานเรื่องราว โดยนัยนี้เสียงเพลงของจรัล มโนเพ็ชรจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ล้านนา ที่ถูกนำเสนอให้กับนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาที่จะมาสัมผัส/บริโภควัฒนธรรมความเป็นล้านนา ในแง่นี้เทศกาลหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ถูกจัดขึ้นเพื่อมุ่งขายสินค้าและอัตลักษณ์ความเป็นล้านนา แม้จะเพื่อหากำไรแต่ก็กลายมาเป็นพื้นที่ที่เสียง และเรื่องราวของจรัลได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง และร่วมสร้างอัตลักษณ์ล้านนาผ่านภูมิทัศน์ทางเสียงที่บทเพลงโฟล์คของคำเมืองของจรัลได้มีส่วนสร้างขึ้นนั่นเอง

เชิงอรรถ

1. บทความชิ้นนี้ปรับปรุงจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน เรื่อง “จรัล มโนเพ็ชรกับการสร้างภาพตัวแทนบางส่วนของอัตลักษณ์ล้านนา” หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ปีการศึกษา 2552
2. อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
3. ลำดับการขอพระราชทานเพลิงศพกรณีพิเศษระบุไว้ว่าผู้ที่สมควรได้รับการพิจารณาในการขอพระราชทานเพลิงศพกรณีพิเศษควรอยู่ในหลักเกณฑ์ดังนี้ 1. ผู้ที่อยู่ในราชสกุลชั้นหม่อมมาวงศ์และหม่อมหลวง 2. พระสงฆ์ที่พระราชทานพิจารณาขอพระราชทานให้ 3. พนักงานรัฐวิสาหกิจระดับสูง 4. ผู้ที่ได้รับพระราชทานเหรียญราชรุจิ เหรียญกล้าหาญและเหรียญชัยสมรภูมิ 5. ผู้ที่ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ 6. ผู้ทำคุณประโยชน์ 7. บิดามารดาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ระดับ 6 หรือเทียบเท่าขึ้นไป 8. บิดามารดาของผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ “ตริตาภรณ์ช้างเผือก” (ต.ช.) ขึ้นไป 9. บิดามารดาของพระสมณศักดิ์ตั้งแต่ชั้น “พระครูสัญญาบัตร” ขึ้นไป
4. “ตานขันข้าว” เป็นประเพณีการทำบุญที่ชาวบ้านล้านน่ายึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน โดยการนำอาหารคาวหวานไปถวายพระ เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิต เป็นการกระทำที่แสดงถึงความกตัญญูของผู้ที่ยังอยู่ มักนิยมทำในวันเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา วันสิบสองเพ็ญ วันเดือนยี่เป็ง เป็นต้น นอกจากนี้ตามความเชื่อของชาวล้านน่ายังนิยมนานขันข้าวอีกลักษณะหนึ่งคือ หลังจากมีผู้เสียชีวิตไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ญาติพี่น้อง ก็จะเตรียมขันข้าว (อาหารคาว หวาน) นำไปถวายแด่พระสงฆ์ในวัดทั้งตอนเช้าและตอนกลางวัน พระสงฆ์จะกล่าวอุทิศส่วนกุศลที่ญาติทำให้แก่ผู้ตายพร้อมทั้งหยาดน้ำ (กรวดน้ำ)
5. “ซึ่งสุดท้าย” เป็นชื่อบทเพลงของจรัล มโนเพ็ชรเพลงหนึ่ง ซึ่งแต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2536 และกำหนดให้เป็นเพลงแรกในอัลบั้มชุดศิลปินป่า แต่ด้วยเหตุผลบางประการจึงทำให้บทเพลงดังกล่าวถูกดึงออก ภายหลังการเสียชีวิตของจรัล มโนเพ็ชร เพลงซึ่งสุดท้ายได้ถูกนำมาเผยแพร่ต่อสาธารณะชนโดยอดีตผู้จัดการส่วนตัว
6. กลุ่มกิจกรรมที่ทำงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

- ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. 2541 กระบวนการจัดการกับความจริง: การศึกษามิติและพลวัตของการเปลี่ยนแปลงของ ‘ความจริง’ ในสังคมไทย. ใน ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ (บก.), *เมื่อผู้หญิงคิดจะมีหมวด: การต่อสู้ ‘ความจริง’ ของเรื่องเพศในสภาผู้แทนราษฎร*. หน้า 9-38. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2549.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. *เซ เกวารากับความตาย*. ปทุมธานี: โรงพิมพ์นาวาคร, 2541.
- बारमेศ वररुणस्य. 2546. “จรัล มโนเพ็ชร ศูนย์รวมแห่งพลังศรัทธา”. *พลเมืองเหนือรายสัปดาห์*, หน้า 30-31.
- พิมผกา ต้นแก้ว. 2544. “งานชิ้นสุดท้ายของจรัล มโนเพ็ชร”. *มติชน* (15 กันยายน), หน้า 11-13.
- มานิด อัครวงค์. *ซึ่งสุดท้าย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัทสงวนกิจ พรินท์ แอนด์มีเดีย จำกัด, 2550.
- ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. 2545. “เพราะเธอแค้นความฝันของคนตาย”. *พลเมืองเหนือ*. 2(47): 16-22 กันยายน, หน้า 2.
- อภิธาน สมใจ. *งานศพล้านนา: ปราสาทนักษัตติงคส์ไม้ศพ*. โครงการวิจัยเรื่องวิถีชีวิตและวัฒนธรรมกลุ่มช่างฝีมือในชนบทเมืองเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์, 2541.
- นี่คือศาสนารเรียนรู้ กลิ่นชีวิตศิลปินผู้ล่วงลับ จรัล มโนเพ็ชร. 2551. “เรื่องราวของจรัล มโนเพ็ชร”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.memoirofjaran.com> (14 มกราคม 2551)
- Bennett, Andy. 2005. “New Tales from Canterbury”, in Anday Bennett and Richard A. Peterson (eds.) *Music Scenes* (pp. 205-218). Nashville: Vanderbilt University Press.
- Grazian, David. 2005. “The Symbolic Economy of Authenticity in the Chicago Blues Scene”, in Anday Bennett and Richard A. Peterson (eds.) *Music Scenes* (pp. 31-46). Nashville: Vanderbilt University Press.
- Tanabe, Shigeharu and Keyes, Charles F. (eds) 2002. *Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos*. Honolulu: University of Hawaii Press.